

УДК 811.161.1'243:001.4:378.147.091.33

<http://orcid.org/0000-0003-1798-5152>

<http://orcid.org/0000-0002-7617-8038>

**ВИВЧЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ
У КУРСІ «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ**

*Вержанська О.М., канд. філософ. наук,
Лагута Т.М., канд. філол. наук (Харків)*

Стаття присвячена аналізу аналітичних термінів у курсі «Вступ до мовознавства» для іноземних студентів-філологів початкового етапу навчання. Описано продуктивні структурні моделі термінологічних словосполучень. У результаті дослідження було встановлено, що цінність кожного з компонентів у формуванні семантичного значення багатокomпонентних

термінів є різною. Більша семантична цінність властива опорним компонентам аналітичних термінів, значно меншу цінність мають залежні компоненти термінів. Зроблено висновок, що аналітичні терміни мають більшу високу семантичну ємність, пов'язану зі збільшенням їхньої довжини, що спричиняє ослаблення міжкомпонентної семантичної валентності. Використання аналітичних термінів у мовленні може свідчити на користь різноманіття реалізаційних форм. Подано рекомендації з методики викладання проаналізованих одиниць. Обґрунтовано необхідність створення окремих словників синтетичних і аналітичних лінгвістичних термінів до курсу «Вступ до мовознавства».

Ключові слова: аналітичний термін, іноземний студент-філолог, компонент, мовознавство, модель, терміносистема.

Вержанская О.Н., Лагута Т.Н. Изучение аналитических терминов в курсе «Введение в языкознание» для иностранных студентов-филологов. Стаття посвящена анализу аналитических терминов в курсе «Введение в языкознание» для иностранных студентов-филологов начального этапа обучения. Описаны продуктивные структурные модели терминологических словосочетаний. В результате исследования было установлено, что ценность каждого из компонентов в формировании семантического значения многокомпонентных терминов различна. Большей семантической ценностью обладают опорные компоненты аналитических терминов, значительно меньшую ценность несут зависимые компоненты терминов. Сделан вывод, что аналитические термины имеют более высокую семантическую ёмкость, связанную с увеличением их длины, что ведёт к ослаблению межкомпонентной семантической валентности. Использование аналитических терминов в речи может свидетельствовать в пользу многообразия реализационных форм. Даны рекомендации по методике преподавания проанализированных единиц. Обоснована необходимость создания отдельных словарей синтетических и аналитических лингвистических терминов к курсу «Введение в языкознание».

Ключевые слова: аналитический термин, иностранный студент-филолог, компонент, модель, терминсистема, языкознание.

Verzhanska O.M., Laguta T.M. The study of analytical terms in the course “Introduction to Linguistics” for foreign students-philologists. This article analyzes the analytic terms in the course “Introduction to Linguistics” for foreign students-philologists at the initial stage of training. Productive structural models of terminological expressions have been described. The study found that the value of each component in the formation of multicomponent semantic meaning of the terms are different. Most of them have a semantic value of the

reference components of multicomponent terms, considerably less value are dependent components of terms. We can conclude that analytical terms of multicomponent semantic have higher capacitance associated with the increase of their length, which leads to the weakening of the semantic intercomponent valence. The usage of multicomponent terms in our speech can testify the diversity of realizable forms. The recommendations on language teaching methods of the units under analysis have been given. The necessity of creating separate dictionaries of synthetic and analytic linguistic terms for the course "Introduction to Linguistics" has been substantiated. The analysis has shown that the linguistic terminology system is represented by synthetic (single-word) and analytic (phrase) terms. It can be concluded that terminological connections (mainly two-component or three-component) are actively functioning in the system of defining linguistic notions. The latter are an integral element of linguistic texts and perform a nominative function on the level with single-word terminolexemes. When studying professional vocabulary by the students-philologists, special attention should be paid to analytical phrases as modern development of various terminology systems indicates the tendency of increasing a number of analytical terms.

However, we are convinced that the terminological multicomponent phrases can be found in other sciences but it is impossible to consider a positive phenomenon in terminology as the constructions of four-components and even more are contrary to the principle of terms brevity. Phrase terms are also inconvenient in practical use that is why such connections should be avoided.

Key words: analytical term, component, foreign students-philologists, linguistics, model, terminological system.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Підготовка іноземних студентів до навчання на різних факультетах ВНЗ передбачає не тільки загальномовну підготовку, але й засвоєння фахової лексики. У навчально-методичному посібнику «Введение в языкознание» (автори: Бурякова О.С., Валіт О.С., Лагута Т.М.) [2], призначеному для підготовки іноземних студентів до навчання на філологічному факультеті за фахом «Російська філологія», представлена основна лінгвістична термінологія за всіма розділами мовознавства. Поряд із унітермами, або однослівними термінами, що номінують різні мовні явища, процеси, характеристики, ознаки тощо, нарівні функціонують термінологічні словосполучення. Ці одиниці стали **об'єктом** нашого дослідження. **Мета** роботи – виокремити та описати лінгвістичні аналітичні терміни, що вивчаються в зазначеному курсі, визначити їхні продуктивні структурні моделі.

Сучасна наукова комунікація актуалізує глобальну мету відображення реальної наукової дійсності. Синтетичні терміни не завжди здатні називати складні процеси, явища, ознаки, тому в сучасній термінології переважають терміни-словосполучення, що не тільки номінують і диференціюють нові поняття, але й систематизують парадигматичні відношення між ними, відображаючи системні зв'язки одиниць конкретної терміносистеми. Емпіричні спостереження засвідчують той факт, що наявність у тексті термінів-слів помітно знижується, а роль багатоконпонентних термінів суттєво зростає. З огляду на це, з'ясування особливостей аналітичних термінів є **актуальним** і важливим для вивчення термінологічного складу російської мови, оскільки репрезентує на сучасному етапі його динаміку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження аналітичних термінів займалися Л.М. Осоліхіна (біологічна термінологія), О.П. Рябко (термінологія ботаніки), Г.Л. Дорош (термінологія молекулярної фізики), Н.В. Єгоршина (військова термінологія), І.Г. Кудрявцева (термінологія мережі Інтернет) та інші.

До аналітичних термінів належать одиниці, що виражають внутрішній цілісний зміст поняття за допомогою двох або більше слів-компонентів із роздільним написанням [8: 444]. За кількістю компонентів терміни-словосполуки поділяють на дво-, три-, чотири-, п'ятикомпонентні структурні типи. «Багатоконпонентні структурні типи» розуміємо як терміни, що складаються з п'яти й більше компонентів. У межах сучасної термінології складні терміни переважають. Підґрунтям цього, на думку В.П. Даниленка, є те, що складні терміни здатні з найбільшою повнотою відображати необхідні характерні ознаки поняття, яке називають [5: 46]. Порівняно з однослівними термінами аналітичні терміни виявляють здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам. Форма багатоконпонентної терміносполуки дозволяє більш точно відтворити зміст конкретного поняття будь-якої науки, передати більшу кількість диференційованих ознак поняття, сприяє його семантичній точності.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує проведений аналіз, у мовознавчій термінології досить розповсюджені саме двокомпонентні (бінарні) словосполучення, побудовані на ґрунті підрядного зв'язку, зокрема таких його видів, як узгодження

(наприклад, *согласный звук, корневая морфема, грамматическое значение, буквенные знаки* тощо) та керування (*состав слова, категория вида, значение рода, члены предложения*). Аналітичні терміни виконують номінативну функцію нарівні з однослівними термінолексемами. Такі словосполучення, подібно до однослівних термінів, функціонують у науковому мовленні в готовому вигляді, їх не утворюють по-новому щоразу, оскільки вони зберігаються готовими в запасі термінів цієї галузі [7: 51]. Кількокомпонентні терміни мають властивості як терміна (відсутність експресії, тенденція до моносемії усередині їхнього термінологічного поля, стилістична нейтральність, наявність чіткої дефініції), так і словосполуки [1: 121].

Аналітичний термін подібний до вільного словосполучення, проте вільне словосполучення виконує номінативну функцію, а термін-словосполучення – номінативно-дефінітивну, оскільки позначає певне, чітко закріплене за ним поняття. С.М. Локайчук зазначає, що словосполучення, щоб стати терміном, має набути певної стійкості, що залежить від низки чинників, зокрема це «більш або менш стабільний порядок компонентів словосполучення; обмеження зміни його частин; багаторазова повторюваність; наявність таких поєднань у словниках і довідниках» [6: 72].

Ми виділили структурні моделі термінів. Найпродуктивнішою структурною моделлю серед аналітичних термінів мовознавства є двокомпонентні терміни, що найчастіше розмежовують видові й родові поняття, тобто до терміна, який є родовим поняттям, додається означення, що становить видове поняття й конкретизує родове. Лише в сукупності ці дві лексеми позначають єдине ціле. Двокомпонентні терміни представлені такими моделями:

1) за моделлю «прикметник + іменник» (Adj + N) утворена переважна більшість термінів, наприклад: *активная лексика, женский род, подвижное ударение, славянские языки, служебная морфема, придаточное предложение, словообразовательный формант* і под. Як варіант до цієї моделі можна приєднати й термінологічні словосполучення з першим компонентом – дієприкметником: *обобщённое значение, заимствованное слово, изменяемое слово, связующая сема* тощо;

2) за моделлю «іменник + іменник» (N + N) утворюється також багато термінів, наприклад: *раздел языкознания, часть*

речи, высота тона, формы слова, происхождение лексики, сфера употребления, способ словообразования, тип слога та інші. Як бачимо, залежний іменник має форму родового відмінка без прийменника.

Найчастіше виявлені аналітичні моделі мають безприйменникову конструкцію, проте трапляються й такі, що можуть містити прийменники, сполучники (*субъект и предикат*), утворюючи додаткові варіанти моделей. Такі випадки спостерігаються в різних за структурою та кількістю компонентів моделях. Функціонують також моделі, де компонентами терміна є складне слово або термін, написаний разом або через дефіс (*реплика-вопрос, реплика-ответ, префиксально-суффиксальный способ, морфолого-синтаксический способ, лексико-семантический способ, семито-хамитские языки, словообразовательный формант, сложносочинённое предложение, восточнославянские языки, губно-зубные звуки*). Отже, практично кожна структурна модель аналітичних термінів має варіанти, що визначаються наявністю прийменника, простих і складних слів, що є компонентами термінів.

Аналіз двокомпонентних термінів дав можливість виділити 3 основні структурні моделі таких термінів. Бінарні аналітичні терміни мовознавства за значенням компонентів можна розподілити на: 1) терміни-сполуки, що складаються з двох компонентів термінологічного характеру (*фонетическая транскрипция, корневая морфема, ударный слог, фразовое ударение*); 2) складені терміни, компонентами яких є загальноновживані слова, що термінологізувалися (*прошедшее время, медленный темп речи, словарный запас*); 3) складені терміни, один із компонентів яких є терміним, а інший – загальноновживаним: *предикативные отношения, стилистические различия, интонационный центр, индоевропейская семья* тощо. Наведені приклади свідчать про те, що процес переходу загальноновживаних слів до термінологічної системи триває безперервно. Часто слова загального вжитку разом із означенням уже відомих предметів, явищ, процесів розширюють свою семантику і стають знаками нових уявлень і понять.

У моделях двокомпонентних сполук більшість атрибутів представлено відносними прикметниками, що переважно є простими за структурою. Рідше зустрічаються складні прикметники:

буквенно-звуковое письмо, неопределённо-личные предложения, старославянский язык, юго-восточный диалект, морфолого-синтаксический способ, сравнительно-исторический метод, смычно-фрикативные согласные, словообразовательное значение, двусоставные предложения та інші.

Багатокомпонентні, зокрема трикомпонентні чи чотирикомпонентні, за структурою словосполучення серед досліджуваних одиниць трапляються рідше: *словарный запас языка, твёрдый согласный звук, главные члены предложения, понижение тона голоса, слоговой гласный звук, классификация звуков речи, интонационный центр предложения, оформленное и законченное соединение слов та інші.*

Під час вивчення аналітичних термінів на заняттях зі «Вступу до мовознавства» слід звернути увагу студентів на структуру запропонованих термінологічних сполук, визначити їхні структурні моделі. Необхідно пояснити, що подібні найменування переважно мають структуру іменних словосполучень атрибутивного характеру. Це або сполуки прикметників (чи дієприкметників – *сокращённое слово, производящая основа, фиксированное ударение*) з іменниками (узгоджені означення), або сполуки іменників з іменниками (прийменникові чи безприйменникові неузгоджені означення). Можна запропонувати студентам виконати завдання, до складу яких уведені терміни-сполуки, що студенти мають засвоїти: *1. Прочитайте словосочетания. Следите за ударением. Переведите словосочетания. 2. Согласуйте прилагательные с существительными. Напишите полученные словосочетания. 3. Прочитайте словосочетания. Поставьте вопросы к прилагательным. 4. Прочитайте предложения. Поставьте вопросы к выделенным словам. 5. Напишите предложения. Слова, данные в скобках, поставьте в необходимом падеже. 6. Прочитайте текст. Выпишите из текста терминологические словосочетания.*

Висновки. Терміносистема лінгвістичної науки відповідно до її структури представлена синтетичними (однослівними) та аналітичними (кількаслівними) термінами. Ми дійшли висновку, що в системі позначення лінгвістичних понять термінологічні сполуки (переважно двокомпонентні чи трикомпонентні) активно

функціонують, є невід'ємним елементом мовознавчих текстів і виконують номінативну функцію нарівні з однослівними термінолексемами. Отже, на нашу думку, під час вивчення фахової лексики студентами-філологами окрему увагу слід приділити аналітичним сполукам, оскільки сучасний розвиток різних терміносистем засвідчує тенденцію до збільшення кількості аналітичних термінів. Проте, переконані, що занадто великі за кількістю компонентів термінологічні словосполучення, які трапляються в інших науках, не можна вважати нормальним, позитивним явищем у термінології, оскільки конструкція з чотирьох чи більшої кількості компонентів суперечить принципу стислості термінів, також є незручною у практичному вжитку, тому слід уникати таких сполук.

Перспективи подальших наукових досліджень ми вбачаємо в комплексному дослідженні багатокomпонентних мовознавчих термінів, їхньої природи; в уточненні статусу та ролі термінологічних словосполучень у формуванні лінгвістичної терміносистеми; у вивченні лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, що впливають на довжину багатокomпонентних термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 121–124.
2. Бурякова Е.С. Введение в языкознание. Учебно-методическое пособие для иностранцев, изучающих русский язык (начальный этап обучения) / Е.С. Бурякова, Е.С. Валит, Т.Н. Лагута. – Харьков : ФЛП Тарасенко В.П., 2015. – 100 с.
3. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии СМИ) / М.Н. Володина. – М. : МГУ, 2000. – 128 с.
4. Головин Б.Н. О некоторых проблемах изучения терминов / Б.Н. Головин // В.А. Татарин. История отечественного терминоведения: В 3 т. – Т. 2. – М. : Моск. Лицей, 1995. – С. 188–199.
5. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
6. Локайчук С.М. Терміни-словосполучення в сучасній українській археологічній науці / С.М. Локайчук // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Філологічні науки. – Мовознавство. – № 1. – 2011. – С. 71–76.

7. Михайлишин Б.П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів /Б.П. Михайлишин //Мовознавство. – 1999. – № 4–5. – С. 49–57.
8. Морозова Г.О. Формальна структура термінів акушерства та гінекології / Г.О. Морозова // Учёные записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. – Серия Филология. Социальные коммуникации. – Т. 24 (63). – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 443–446.